

*Александар Гајућ***Институт за европске студије – Београд*

КАТЕХОН И „ПРАВА СТРАНА ИСТОРИЈЕ“**

Сажетак

У раду се суочавају два погледа на историјске токове и самопрепознавање њихових водећих субјеката: оне модерног прогресизма чији је савремени носилац САД са предубеђењем о својој „изузетности“ и руске улоге „силе која обуздава“ – Катехона. У првом делу се објашњава секуларни, прогресивистички светоназор као срж „америчке изузетности“ и њеног убеђења да је она на „правој страни историје“. Затим се објашњава хришћански есхатолошки „оптимистички песимизам“ разумевања смисла историје као јединственог и непоновљивог процеса и из њега објашњава концепт Катехона, „силе која обуздава“ и одлаже њен есхатон. У том смислу истражује се историјски настанак и развој идеје о Русији као „трећем Риму“ који је, преношењем империје (*translatio imperii*) као бранилац правверности постао и историјски носилац катехонског империјалног идеала и назначења. Остварење и одступање од овог идеала прати се надаље кроз руску историју од времена „трећег Рима“ преко „треће Интернационале“ до савременог тренутка својеврсног Трећег светског рата. Завршни део рада анализира савремено стање у Русији у односу на поновно буђење њеног историјског идеала у тешким, изнуђеним околностима поновног супростављања глобалистичком „колективном Западу“.

Кључне речи: историја, Русија, Запад, прогрес, Катехон, геополитика, пренос империје, есхатон, православље.

* romero@eunet.rs

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за европске студије у Београду, коју финансира Министарство за науку и иновације

Државе, а поготово „велике силе“, увек су своје интересе и њихово остварење сагледавале из угла самозадатих вредносних оквира, чије је полазиште, по правилу, била аутоперцепција (виђење самог себе) и своје улоге у свету, а тек секундарно односи са другим субјектима (Гајић 2021, 91-92). Из ове перспективе происходио је и њихов поглед на историју и њене токове. Бројни случајеви, од кинеског самопрепознавања као „средишењег царства“, вавилонско-персијског издавања за владавину „следбеника Бел Мардука“, римске републике доживљаване као „Јупитеровог миљеника“, византијског (правилније речено – ромејског) царства као правоверне „освештане“ империје, исламског калифата као историјског израза ширења *уме* правоверних, све до британског доживљаја себе као цивилизатора светских океана и идеје о „америчком ексеptionализму“ (изузетности) чијим се ширењем остварује „објава судбине“ (*Manifest Destiny*) потврђују ову тезу (Гајић 2012, 28-43).

Савремена, честа напомињања америчких званичника, пре свега дипломата, како се позивају нелојални савезници или „непоћудне државе“ да буду „на правој страни историје“ произлазе управо из описане перспективе: из угла самоизабране, изузетне Америке (Lipset 1996), „града на брду“ која силом предестинације (јасно протестантско-калвинстичког порекла) постаје осовина и носилац историјског развоја, иманенти субјект историјског прогреса у односу на кога је, сматрају многи амерички званичници, нужно схватити да му се само може приклонити или застранити у свом историјском опредељењу, будући да је оно неупитно.

Фраза „бити на правој страни историје“, израсла из оваквог виђења, већ деценијама опстаје као опште место у савременим политичким полемикама коју употребљавају они који себе сматрају „просвећеним“ и „прогресивним“ како би на тај начин дисквалификовали или осудили политичке противнике који су, сходно свом противљењу или непристајању, на „погрешној страни историје“, односно у историјској заблуди у вези са својим положајем и жељеним развојем. Сагледавање историје и њене „праве“ и „погрешне“ стране, наравно, произлази из нормативних оквира онога који покушава да сагледа и докучи шта историја стварно јесте и какав је њен ток. Ван сваке сумње је да поборници дискурса о „правој страни историје“ верују у секуларни, линеарни историјски ток виђен као незадрживо напредовање из примитивне прошлости у бољу, просвећену будућност, и то захваљујући детерминистичким силама

које одређују његово стално напредовање. У овом погледу на свет не постоји озбиљна могућност за историјске успоне и падове, за смене историјских предводника и квалитативне промене (укључујући и оне силазне) историјских токова, а у суштини – ни вере у праву слободу историјских субјеката подвргнути тиранији нужности прогреса. Вера у сопствену изабраност махом се позива на егзактне доказе досадашњег успеха (уз пословично минимизирање свега другог што овај успех доводи у питање), по старој логици протестантске етике – „ако сам успешан, то је доказ да сам исправан“. У конзервативној варијанти, овај прогресивизам не одбацује комплетно наслеђе, већ га конзервира и на његовим темељима гради будући бољитак (Shapiro 2019). Низ историјских успеха и победа (без обзира којим средствима и како их морално квалификовали) сматрају се за непорециву потврду да ће и у будућности бити исто тако. А ако је у све то укључен и силовити технолошки развој, онда се овакво виђење себе и историје сматра – непорецивим.

Модерни прогресивизам, дакле, увек сматра прошлост инфериорну садашњости, а садашњост наступајућој будућности. Овакво концептуално виђење историје као праволинијског тока од горег на боље може се јасно уочити од времена просветитеља 18. века, преко Имануела Канта (и његовог историјског тока од варварства ка цивилизацији), преко Хегелове дијалектике као постепеног ослобађања човечанства од незнања, затим модернизма класичних либерала 19. века, све до Огиста Конта, Карла Маркса и његових револуционарних следбеника који су у класној борби видели основну полугу историјског прогреса. Све ове историјске варијације линеарног прогресивизма, од којих је „амерички ексцепционализам“ у својој експанзионистичкој, империјалној мисији само један од његових последњих, најдугочечнијих изданака, красе неке од заједничких особина: једначење разума и природе коју је могуће у целисти спознати; оптимистичко убеђење у неминовност успеха подухвата сталног раста, непрекидног прогреса који не зна за стагнирање; жудња ка апсолутној еманципацији; мржња ка постојећим баријерама, разликовањима и свим хијерархијама те структурама, успостављеним везама и врстама ограничења које се виде искључиво као спутавајуће и репресивне...

Поникавши из технолошког редуccionизма као основе за деловање на преобликовању стварности, изједначавање разумских представа и емпиријских датости се у модерном прогресивизму поима

као некакав добро уређени механички поредак који нужно стреми ка своје циљу. Јединствено посматрање природних и друштвених токова извире из рационализма окренутог поимању апстрактних модела насталих свођењем стварности на њене примарне, квантитативно мерљиве особине. Човек/индивидуа и његово разумевање развоја у свету у чијем је средишту поставио самог себе почива на уверењу у могућност *иманентног* историјског успеха коришћењем *иманентних* људских потенцијала, у достигнућ хармоничног стања у оквиру историје, или, боље речено, историјске емпирије. «На бескрајној линији времена допушта се постојање неке особите или критичке тачке, на којој се «предисторија» смењује «историјом» (која као да тек сада почиње). Али и после фамозног «скока из царства нужности у царство слободе» наставља се и продужује смена поколења, и *треба* да се наставља, јер би иначе и прогрес изгубио сав свој смисао. Сва «предисторија» јесте дуги процес производње и стварања залиха са обзиром на будућег *потрошача*, са рачуном да ће у тим блаженим и благоугодним условима идеалног поретка и уређења бити неко ко ће живети и то уживати» (Флоровски 1991, 20).

Идеали модерног човека почивају на изједначавању вредности – оних које он својом вољом прокламује – и природних чињеница. Прво се људске жеље проглашавају за вредности, па се, потом, разумом врши њихова „натурализација“. Изливи људских маштарија тако постоју природна датост, „непоречиви“ факт. Непрекидни историјски развој – заправо напор његове воље – од сада се види «као раскривање урођених и унапред заложених задатака, као сазревање зрна, као остварење неког плана и ентелехије» (Флоровски 1991, 20) који је предвидљив и може се рационално спознати. Разум и природа имају исту основу, у којој важе исти закони, исти апстрактни принципи које само треба открити и спознати. „Како човек по себи и сви људи (апстрактно схваћено човечанство), поред свих посебности чине и део јединствене природе, тј. учествују у истој супстанцији коју вежу универзални приципи, човек откривањем ових принципа као «носиоца» идеала неминовно иде у правцу савршенства, па они стога имају и универзалну моралну снагу (Talmond 1955). Овако поимани идеали проглашени за факта, спознати од стране људи и примењени кроз историју, доводе до реализације јединственог свесавршеног друштвеног поретка, који је подједнако и непогрешиво «нормалан» (погодан и одговарајући) за свако друштво и сваки

народ, подједнако „благотворан за сва времена» јер проистиче из човековог «генеричког бића» као таквог.

Иронично, последица оваквог сагледавања историје и њене „праве стране“ је да она, својим детерминизмом, у суштини одриче и слободу појединаца и људских друштава, али и да заслепљује његове поклонице да сагледају и саме историјске токове, односно да науче било какве лекције на које историја указује. Јер, ако је прошлост инфериорна садашњости и ако је оличавају примитивност и незнање, шта она може да пружи „просвећеном“ човеку садашњости? Ништа друго осим убеђења да „просвећени прогресиста“ може и треба да уклони сво наслеђе прошлости које му смета, збуњује га и оповргава достигнуту самоизабрану величину... У крајњој консеквенци, уништавањем наслеђа и сваког континуитета са прошлосту, заговорници идеала прогреса прете да учине управо оно од чега су се својом „изузетношћу“, наводно истргли – да цела друштва и цивилизација, детерминистичком непопустљивошћу и без имало толеранције којом се толико диче – врате у окриље варварства и незнања од којих су се, наводно, непобитно одвојили, све верујући да чине исправну „напредну“ ствар, ходећи „правом страном историје“. Због свега реченог, заговорнике дискурса „о правој страни историје“ треба сагледавати управо у фукоовском оквиру – као поборнике дискурзивне моћи којом се врши дисциплиновање свих оних који се не уклапају у инититуционализоване директиве постојеће модернистичке епистеме, а њихове квалификације као нормативно деловање у складу са капиларним токовима моћи у данашњем друштву који су још увек доминантни (Фуко 1988, 95).

Насупрот прогресивистичкој убеђености у историјску предодређеност марширања на «правој страни историје», постоје и бројни другачији погледи на историју и историјске улоге, које нису механичке и детерминисане, већ које говоре о слободи, успонима и падовима те моралним идеалима којих се, са мање или више успеха, и са мање или више придржавања подухватају различита људска друштва и државе. Нека од њих, потиснута кроз читаве епохе, поново васкрсавају и надахњују народе и њихове државе у пред изазовима садашњости и будућности. Ово је студија о једној од њих.

ИДЕЈА КАТЕХОНА

Недавна изјава Патријарха московског и целе Русије Кирила да у доба глобализације и брисања граница између добра и зла Русија има посебну мисију – да помогне човечанству да одгоди апокалиптични крај, управо је доказ поновног васкрсавања једне древне идеје о историјској улози Русије. Ова идеја је водила Русију кроз векове и она је потпуно другачија од линеарног прогресивистичког рецепта историје као нужног хода од «лошег ка бољем». Ради се о хришћанском есхатолошком доживљају историје који, мада је такође линеаран, истовремено дубоко смисаон и вишедимензионалан. Он кроз различите календарске циклусе посматра «ваљајуће» кретање тока историје од стварања, преко првог Христовог доласка, распећа и васкрсења, до његовог апокалиптичног краја и коначног, другог есхатолошког Христовог доласка. Овај одуховљени поглед на историју подразумева сложени однос божанске промисли и људске слободе, у којој је историја света, држава и народа твори један комплексни колаж кроз коју се одиграва историја спасења, односно поступног диференцирања морално амбивалентних историјских субјеката у односу на јеванђеоски позив и духовну мисију хришћанске цркве. Овакво виђење историје није ни оптимистичко, које се креће од горег ка бољем, нити катастрофичко, које историју види као стални процес опадања. Ради се о антиномичном поимању овосветских процеса као делимично опредељујућих у односу на вечни позив, где су видљиви успеси и неуспеси релативни пред изборима духовно вертикалног усмерења, а лично и групно трајање и напредовање зависе пре свега од моралног одношења које не искључује страдање, већ се, кроз њега, оно и коначно испуњава. Овај «оптимистични песимизам» гледања на историју, наравно, историјску кулминацију види у крајњем исходу као апокалиптични сукоб између побожних и богоотпадника, након чега следи есхатон.

Управо у овом смислу руски патријарх сагледава и савремене историјске токове: „Црква је по својој природи сметња глобалистичким процесима. Црква сведочи о вертикалној скали вредности, о разликовању добра и зла. С тим у вези не слабе покушаји да се искриви и разводни хришћанско учење, да се црква лиши моћи и гласа“ (НСПМ 2022). Према речима патријарха Кирила на отварању «XXIV Светског руског народног сабора», изазовима времена се треба одупирати кроз уздизање у вери, оданости традицијама и

љубави према отаџбини, те бризи о њеном духовном и материјалном благу. „Све док наша отаџбина буде острво слободе и остатак света ће имати неку наду у могућност да се промени ток историје и спречи глобални апокалиптични крај или да се бар помери у перспективу са којом нико од нас не повезује ни наше животе, ни животе наших најближих потомака“ (НСПМ 2022).

Патријархово описивање Русије као «силе која задржава» апокалиптични крај историје а које је изненадило многе, у ствари је само поновно јавно обнављање старе улоге Русије као највеће силе православног хришћанства – улоге Катехона.

Појам «Катехона» (од грчког «τὸ κατέχων» – „онај који задржава“), изворно је библијски, премда је доживео значајну рецепцију у политичкој филозофији као и у народним хришћанским веровањима а који се везује за уверење како је хришћанско царство, и уопште правоверни вид владавине (уз само постојање Цркве), сила која задржава зло да овлада светским поретком и наметне владавину безакоња, односно крајњег безбожништва. Библијско упориште за ово уверење се проналази у „Другој посланици Солуњанима“ апостола Павла и његовим речима упућеним тамошњим хришћанима у којим им објашњава да се други Христов долазак неће догодити пре него што се не деси отпадништво, које ће омогућити и позвати долазак „сина погибли“, Антихриста. Његов долазак је, такође, историјски кондициониран, јер апостол проручује: „И сада знате шта га задржава да се не јави до у своје вријеме.“ (II Солуњанима, глава 2,6). Другим речима, Антихристов долазак је условљен уклањањем „нечег/неког који га задржава“ и спречава да се манифестује у пуном обиму. Шести стих за ову обуздавајућу силу користи средњи род, (τὸ κατέχων), а следећи мушки род (ὁ κατέχων). Како апостол Павле није открио идентитет Катехона, интерпретација његових речи постала је предмет вековног интересовања и дебата међу ученим хришћанима. „Ако сагледамо речи апостола, начин и контекст изговореног, видимо да су Солуњани, за разлику од нас који читамо стихове, знали шта задржава, односно успорава и одлаже долазак Антихриста, пошто им је сигурно о томе апостол причао раније. Свети оци су тумачили да је сила која задржава Дух Божији и његова Црква, што уосталом произлази из суштине хришћанског учења. Но, неки тумачи, поготово руски светитељи, кажу да је апостол мислио (осим на Духа Божијег; Цркве и Божијег Промисла) и на Римску државу“ (Балабан 2022). Ово никако не представља тек маштарију или ексклузивно убеђење

руских светитеља: и међу водећим западним, римокатоличким, и источним, православним богословима (св. Јован Златоусти, св. Кирил Јерусалимски), нарочито од времена Константина Великог и „хришћанизације“ Римског царства, преовладало је тумачење како се прво спомињање Катехона (Сол. 2,6) односи на Римско царство, а друго (Сол.2,7) на самог римског цара. Постоје и новија виђења како је Катехон заправо „велики монарх“ или нови „православни цар“, док неки у апостоловим речима виде прорицање васкрсења ромејске царске власти у задњим временима која ће се супротставити и обуздати надирање сила зла (видети Engleman 1995).

Било како било, од Цркве освећено и миропомазано царство описивано у симфониичним оквирима одношења духовних и световних власти, кроз хришћанске векове сагледавано је и као „сила која обуздава“ – Катехон. Преношењем центра империје из Рима на Босфор (Цариград као „други Рим“) где је царство, односно цар стварао и одржавао Богом надахнути поредак (таксис), идеја царства као Катехона имала је своје миленијумско трајање. „Чак и у време слабљења и територијалног смањивања царства, опстајала су виђења о хијерархијском устројству међудржавних политичких односа на чијем врху је била империја на Босфору са миропомазаним аутократором, са јасним степеном субординације других владара и њихових земаља у односу на царство Ромеја. Основе царске идеологије остале су непромењене све до самог краја Византије“ (Гајић 2019, 26). Падом Цариграда, престонице Ромејског царства под налетима Османских освајача, Русија је половином 15. века остала једина истински слободна православна земља са, по хришћанским критеријумима, правоверном влашћу. Будући да се Иван III оженио Софијом Палеолог, рођаком последњег византијског цара Константина Драгаша, уврежило се убеђење како је, у новим историјским околностима, дошло до новог „премештања империје“ (*translatio imperii*) на север, у правоверне руске земље. Уздизањем престола на царски ниво, недуго након уздизања московских митрополита на ниво патријарха, у Руском царству је заживела и идеја о њему као „трећем Риму“ за чијег се првог заговорника сматра монах Филотеј. Он је московском владару написао чувене речи: „Знај, најпобожнији царе, да су све царевине православног хришћанства у твојој царевини: ти си једини цар хришћана у целом свету... Два су Рима пала, али трећи стоји, а четвртог неће бити!“

(Гајић 2019, 26). Израстајући у „трећи Рим“, Руско царство је, дакле, истовремено постало и Катехон – „сила која задржава“.

ОД ТРЕЋЕГ РИМА, ПРЕКО ТРЕЋЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛЕ ДО ТРЕЋЕГ СВЕТСКОГ РАТА

„Уздизање Москве у ново средиште хришћанске вере и преношење у њу симболичког значења Константинопоља, омогућено је не само пропашћу Византије, већ и ослобађањем Москве од „монголског ропства“ (1480), те њеним претварањем у центар „окупљања руских земаља“ (...) Континуитет историјског развоја хришћанског света садржан је у померању његовог средишта од Јерусалима, преко Рима, до Константинопоља, потврђен је уздизањем Москве у „нови Константинопољ“ – хришћанско царство у коме је место *василевса* заузима велики кнез Москве и све Русије. Овај закључак није био плод тренутка: „Губитак Божијег покровитељства над Византијским царством испољен на Сабору у Фиренци и каснијем краху империје 1453. године није великог кнеза подстакло на брзо и непосредно преузимање царске титуле. Пишући за интерну употребу, руски „учењаци“ су тако током владавине Василија III (1505-1533) са извесном правилношћу почели да називају великог кнеза „царем“, а тек после крунисања (Ивана Грозног) 1547. године руски владар се формално и универзално потврдио као „цар“ (Суботић 2013, 23-24). Следећи статусно уздизање московских владара, и духовни поглавари Русије све храбрије и отвореније усвајају већ широко распрострањено убеђење о Русији као „трећем Риму“. Оно, временом, бива прихваћено широм православног света, па и у самом његовом бившем седишту – Цариграду. Тако у „Повељи о успостављању патријаршијског престола у Русији“ Васељенски патријарх Јеремија готово од речи до речи понавља Филотејева казивања о „преношењу империје“ и претварању Москве у „трећи Рим“.

Империјални статус Русије био је пре свега сакрални – статус браниоца истинске вере, а не профани, територијално-експанзивни. Уосталом, Филотејеве посланице у којима се по први пут јасно исказује концепција „трећег Рима“, „Посланице против астролога и Латина“ и „О знаку крста“, пре и изнад свега су богословски списи који се баве питањима борбе против јереси и верских заблуда, а не питањима политичке власти које се тек последично спомиње у контексту одбране истинске, апостолске вере. При томе монах

Филотеј не идеализује руску државу, напротив: „Већ сама потреба да се посланицом „опомене“ велики кнез (цар) као и набрајање порока и опис жалосног стања цркви и манастира, указује на свест аутора о разлици између стварности московске Русије и и идеала („Небеског Јерусалима“) које Москва у посланицама оваплоћује“ (Суботић 2013, 28). Ово усмерење, међутим, сасвим измиче проучаваоцима Русије и њене историје на Западу. „Насупрот мишљењу које је распрострањено на Западу, та идеја није имала офанзивни, већ дефанзивни карактер. Теорија „трећег Рима“ није требала да московске царева надахњује на освајање света, већ на заштиту чистоће и унутрашње снаге православља. Стога, претварање Русије у „трећи Рим“ није подразумевало империјално ширење у просторно-територијалном смислу – Русија је „последње острво“ праве вере, бедем који својим постојањем одржава (Катехон) ширење безверја и безакоња који претходи Другом доласку (Сол. 2, 6-8)“ (Суботић 2013, 35). Идентичну ствар примећује и позната савремена руска историчарка Наталија Нарочницка, која указује како су идеали „трећег Рима“ мотивационо подстакли културну трансформацију Русије у чијој сржи се нашло хришћанско саборно служење заједници (Нарочницка 2008). Тек последично, ово је покренуло и политички процес територијалног обједињавања руских земаља и православног народа као јединственог културно-историјског субјекта „повезујући се међусобно на основу заједничког порекла, језика и културе уз подразумевани субјективитет и сувереност појединачних народа“ (Танасић 2010, 236).

Одакле, онда, огромно територијално ширење Русије, односно православног царства? Делом као последица жеље да се ослободи православни живаљ од неверничког (татарског) и шизматичког (пољско-литванског) јарма те да се саберу «руске земље» огромног територијалног опсега. После да се – заузимањем стратешки важних простора – осигура безбедност једном успостављене царске власти над њима. А тек касније – услед спољних утицаја и жеље да се, опонашањем, парира претњама других сила, Русија је уместо улоге «трећег Рима» све више почела да игра улогу «велике силе», једне од империја која тежи да буде део европског политичког система («европски концерт»). Како је, по речима водећег савременог руског полит-технолога Владислава Суркова, Русија – «четири века ишла на Исток и још четири века на Запад; ни на једној страни није пустила корење» (Сурков 2018), ово лутање је довело и до делимичне

дезоријентације, па и деформације погледа на идеју „трећег Рима“ као Катехона. То је постало нарочито видљиво од Петровске епохе када је, желећи да се, кроз позападњачење и модернизацију, надмеће са „западним силама“ упркос ширењу и снажењу, Русија делимично одустала од свог катехонског назначења. „Вестернизацију, коју је лакомислено започео Лажни Димитрије и одлучно наставио Петар Први, за четиристо година, испробали смо у свим видовима. Шта све није радила Русија, не би ли постала те Холандија, те Француска, те Америка, те Португалија. Којим све пречицама нисмо покушавали да се убацимо у Запад. Све идеје које су оданде долазиле и све потресе који су се тамо дешавали, наша елита је примала са огромним ентузијазмом, у великој мери, можда, непотребним» (Сурков 2018). Управо ови процеси су довели до снажних унутрашњих социјалних ломова и припремили руско тле за серију револуција од којих је она последња и највећа, большевичка, претворила дојучерашње „освећено“ царство у Совјетски Савез, бастион светске револуције.

Идеја „трећег Рима“, међутим, није умрла ни у овим околностима, већ се, уз додатну деформацију, трансформисала. Како је то у делу „Извор и смисао руског комунизма“ приметио Николај Берђајев, религиозни филозоф, руска национална идеја (тачније идеја „трећег Рима“) се деформисала у једним делом сличну, али по духовно усмерености потпуно другачију „месијанску идеју“. „Срушено је старо, свето Руско царство, али је створено ново, такође свето царство – теократија другог типа. У Русији је уместо „трећег Рима“ створена Трећа Интернационала која је прихватила многе карактеристике „трећег Рима“ (...) Догодило се оно што Маркс и западни марксисте нису могли предвидети, догодило се својеврсно изједначавање два месијанизма – месијанизма руског народа и месијанизма пролетеријата“ (Берђајев 1989, 117-119). Идеја пролетерског месијанизма није била дугог века, јер ју је стварност постепено али систематски оповргавала, тако да је Совјетски Савез, од бастиона светске револуције које ће неминовно завладати светом, доживео, након само седам деценија, сопствено урушавање. „А када су спласнуле буре класне борбе, створен незамисливо тешком муком, СССР је открио да се светска револуција није догодила и да западни свет није постао радничко-сељачки, него управо супротно, капиталистички. И да ће све јачи симптоми аутистичног социјализма морати да се пажљиво скривају иза гвоздене завесе. Крајем прошлог века земљи је досадио «социјализам у једној земљи» и она је опет

замолила да је приме на Запад. Притом, неке се учинило да је величина битна: не можемо да станемо у Европу јер смо сувише велики, застрашујуће огромни. Значи, треба смањити територију, становништво, економију, армију, амбицију – до размера неке тамо средњеевропске земље, и онда ће нас свакако примити међу своје. И смањили су. Поверовали су у Хајека исто онако свирепо, као некад у Маркса. Преполовили су демографски, индустријски, војни потенцијал. Опростили се од совјетских република, почели да се опраштају и од аутономних... Али ни таква, умањена и унижена Русија се није уклопила у заокрет на Запад» (Сурков 2018). Након серије несугласица, спорова и надигравања, полуопорављена Русија под председником Владимиром Путином, пре свега због покушаја да се заустави продирање западног војног савеза преко простора Украјине у срце руских земаља, нашла се не само у посредничком рату са практично целим «колективним Западом», већ и, одбачена и запречена, окренута другим, незападним алтернативама, у којима се изградња мултиполарног света на западним основама поставља као нужност. Опирући се западњачком глобализму, све са жељом да опстане и постане «централни балансер» окупљања свих оних снага у свету који му желе алтернативни развојни пут, Русија се, мимо своје воље, практично нежељено, нашла у ситуацији која је почела да у њој васкрсава потребу да заузме своју древну историјску улогу – улогу Катехона, «силе која обуздава».

ИЗМЕЂУ ИДЕАЛА КАТЕХОНА И РУСКЕ СТВАРНОСТИ

Савремена Русија, свакако, далеко је од остваривања идеала Катехона – «силе која задржава», од правоверног и праведног друштва «трећег Рима», али је и далеко мање морално и друштвено-системски посрнула од злонамерних тумачења западних кремљолога који преувеличавају негативне домете корупције и демографских трендова те опадања њене економске, политичке и војне моћи (видети Гајић 2017, 121-139). Са друге стране, савремена Русија данас није ни најдаље што је била од свог идеала, будући да је, изузев у првом делу Московског раздобља, питање колико је концепт праведног православног царства био стварно и свеобухватно оствариван у њеном друштвеном и политичком животу, а колико је представљао само политички мит и властодржачку доктрину «којом се хтела

оправдати руска алтернативна улога у геополитичком надметању са најчешће материјално моћнијим и организационо вештијим западним силама» (Балабан 2022). Једно је несумњиво: катехонска жижна тачка «руске идеје» («трећи Рим» као «Света Русија») од краја 15. века не само да је обједњињавањем словенских племена створила руски супер-етнос (Л. Гумиљев) оформљујући, последично, и империјалну цивилизацију-државу без обзира на конкретан облик државног устројства/облика владавине, и то управо зато што је сам руски народ, дубински, био прожет идеалима православне духовности, саборности, тежње ка правди и заједништву. Из ових дубина изнедрена је територијално највећа држава на свету, са геополитичким положајем и ресурсима које је чине изузетним и по развојним потенцијалима и по самодовољности, као и по могућности да ствара везе са практично свим регионима Старог света подједнако и учествује у богатој културно-цивилизацијској, привредној и свакој другој размени. Истодобно, овакав положај и историјска улога избацили су Русију, чак и када је највећма одступала од своје катехонског назначења, као силу која се супроставља освајачким подухватима историјски моћних империја. Русија је од времена свог крштења успела да сруши седам оваквих освајачких империја, што није постигла ни једна држава у познатој историји. То су: **1.** Хазарски каганат (Свјатослав, отац Владимира Крститеља, 965. године разорио је Саркел, престоницу Хазарског каганата, а њено коначно уништење дело је његовог сина Владимира); **2.** Германску агресију на Словене срушио је Александар Невски сјајним победама над Ливонским редом 1240. и Тевтонским редом 1242. године; **3.** Коначна победа над империјом Чингизида (или над монголско-татарском Златном ордом) започета је чувеном Куликовском битком 1380. године; **4.** Ослобођењем Москве 1612. године окончана је римокатоличка агресија Ватикана и Пољске, коју је започео Иван Батори против Ивана Грозног; **5.** Наполеонов продор у Русију са европским савезницима (својеврсна тадашња Европска унија) заустављен је 1812. године у чувеној Бородинској бици, када је руским снагама командовао маршал Кутузов; **6.** Од 16. до 20. века Руска империја водила је 12 ратова против Османске империје (једино у Кримском рату, у коме су савезници Османлијама били Енглези и Французи, Турци су били условни победници) и увелико захваљујући многим победама руског оружја ослобођени су сви православни народи од турског ропства. **7.** Победом над Хитлером,

руска држава срушила је и седму велику „империју зла“ у својој историји» (Гојковић 2021).

Времена садашња сведоче о покушају Русије да сузбије осму, за сада посредничку империјалну инвазију из правца Запада, кроз Украјину. «Данас када Запад „после руске побуне“, по речима Петра Аكوпова, „примењује против Русије нуклеарну бомбу ’изолације’ и ’одбацивања’“, Русија добија прилику не само да у пуном обиму обнови државну сувереност, већ и да се изнова потврди као империја и као Катехон („онај који задржава“). Ако се суштина глобалистичког „новог светског поретка“ изражавала у томе да, речју Самјуела Хантингтона, „демонстрира преимућство и универзалност западног система“, онда је за руску државну и националну еманципацију од замене увозне робе домаћим производима, како примењује Аковов, много значајније „ослобађање, не само од западног утицаја већ знатно шире – од одушевљења, подражавања, додворавања и зависности од странаца (у првом реду идејне и духовне). Таква еманципација „нема ништа заједничког са шовинизмом, изолационизмом и ксенофобијом“, јер „ми одлично знамо да је код нас много штошта неуређено и да у много чему технолошки сада заостајемо“» (Чворовић 2022).

Императив свеобухватности (дакле, не само војног) отпора Русије надирању Запада јасно исказује и Александар Дугин, евроазијски геополитичар и мислилац: он учоава да се катехонско супростављање Русије одвија као целовити отпор западној цивилизацији хаоса, тоталитарној по својим претензијама а нихилистичкој по својим циљевима. Овај отпор у геополитичкој равни добија обресе борбе мултиполарног концепта света против униполарног. «Кретање ка хаосу можемо препознати од прве побуне против орбиталности, хијерархије, онтолошког пирамидалног опсега, који је оличавао поредак традиционалне цивилизације. Даље стремљење ка хоризонталношћу и егалитаризму у свим сферама се само појачавало. И на крају, нова демократија и глобализам представљају *тријумф* хаотичних система које ће Запад и даље пажљиво контролисати, али који све више узимају свој данак и сâми човечанству намећу своје алгоритме хаотичности. *Историја Запада од Новог доба па све до данас је прича о ширењу хаоса – његовој моћи, интензитету, радикалности*» (Дугин 2023).

Позиција отпора глобалистичком нихилизму призива прегнуће за бар делимичним остварењем катехонског идеала Русије – успостављања друштвеног модела на метафизичким, духовним

основама који би били у стању да парирају и најдачају разарајуће утицаје са Запада. Дугин истиче: «Сасвим је јасно да савремена Русија, као држава и друштво, не може да претендује да је оваплоћење таквог организационог космичног принципа. Она је сама прожета западним утицајима и покушава да одбрани само суверенитет, не доводећи у питање нити теорију напретка, нити материјалистичке темеље природних наука модерног доба, нити техничке изуме, нити капитализам, нити западни модел либералне демократије. Али, како савремени глобалистички Запад ускраћује Русији чак и делимични суверенитет, чини да Русија *бескрајно подиже улог*. Тако се и наша у положају друштва, које се побунило против савременог света, против егалитаристичког хаоса, против убрзано растуће празнине и убрзаног пуцања (...) У таквој ситуацији, Русија једноставно нема другог излаза осим да постане оно што није, али је то позиција на коју је приморана због стицаја околности» (Дугин 2023).

Савремена Русија, дакле, није успела да успостави снажан, алтернативни поредак пре уласка у конфронтацију са Западом, али је показала неке друштвене особине и менталитетске склоности које могу да изнедре алтернативе сходне за сада изнуђеној хатехонској улози Русије. Међу овим одликама чак и неке мањкавости преставају извесну предност: упркос раширеној бирократизацији, па и корупцији, Русија нема своју «дубоку државу» попут оне на Западу где, по речима Владислав Суркова, «из дубина и помрчина те нејавне и непрокламоване власти испливавају – тамо произведене за широке масе – блиставе фатаморгане демократије, илузија избора, осећање слободе, осећај супериорности и сличног» (Сурков 2019), а где се, иза поменутих илузија, налазе предодређеност и одуство здраве критике. Напротив, Русија данас има једну доста компактну, јединствену (неподељену на спољашњу и унутрашњу, дубоку и површинску) државу која је прилично спознатљива и са својим врлинама и манама. «Најбруталнији делови њеног безбедносног костура налазе се директно на фасади, нескривени било каквим архитектонским украсима. А бирократија, чак и када вас вара, чини то не превише пажљиво, као да полази од тога да је „свима све јасно” (Сурков 2019). Овај систем, чак и у случајевима када нешто слабије функционише, ради то поштеније, без производње илузија и сталних манипулација. Оно што, међутим, Русија има је – «дубоки народ» у коме још живе традиционалне вредности и наслаге хришћанског предања те живљења (идеал «Свете Русије»

као «трећег Рима») које глобалистички нихилизам из свих снага жели да искорени, и који, упркос свему – опстаје и пружа позитиван пример управо кроз своје катехонско опирање.

Оправо одатле, из корена руске духовности и историјски засноване културе, израста темељ за стварање жељеног свеобухватног катехонског друштвеног модела: «Оно што је још опстало у друштву су ставови о хармонији, правди, очувању традиционалних институција — породице, заједнице, морала – које су преживеле, упркос модернизацији и вестернизацији која је трајала неколико векова, а посебно упркос последњем атеистичком и материјалистичком веку. Међутим, то само по себи није довољно. За супротстављање моћима хаоса на заиста учинковит начин, *потребно је потпуно духовно буђење, дубоко преображење и оживљавање духовних основа, принципа и приоритета светог поретка*» (Дугин 2023).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Савремени историјски процеси довели су до новог сучељавања два опречна погледа на историјске токове, природе њених субјеката и вредносне оквире живљења појединаца и друштва: једног опадајућег и саморазарајућег у свом нихилизму кога покушава да изведе на планетраном нивоу (глобалистички либерализам), и другог, опстајућег и опонирајућег, који васкрсава и пупи из својих историјских корена (руски хришћански Катехон, «трећи Рим»). И један и други гледају на историју као неповратан, једниствени процес, али са потпуно различитим вредносним предзнаком. Глобалисти историју виде као линеарни прогрес од лошег пређашњег на боље будуће, а који им, њиховим претходним успесима, даје за право да се виде самоизабраним. Хришћански поглед на историју, напротив, гледа као на пут ка есхатону по принципу – насупрот лошем и горем до коначног добра. Другим речима – што је за једну страну добро, за другу је зло, и обратно.

Катехонска улога Русије као (из њене перспективе гледано) «силе која задржава» тријумф глобализма и њених сурогат идеологија («цендеризам» и сл.), антивредности и модела понашања, не само да има већинску симпатију већ и прећутну подршку незападног света, посебно у Азији и Африци, али и Латинској Америци. Њу симпатишу и сви поборници «традиционалних вредности» и религија, већина национално самосвесног становништва, «нормалних» људи гледано

у традиционалном животном кључу чије су основни политички погледи: очување суверенитета држава и народа, националног идентитета, одбрана националних интереса и културе. Има их много и у западном свету, а препознају се као они који опонирају систему наметнуте «политичке коректности».

Иако још увек неизграђена у складу са својом историјском улогом и катехонским идеалима, Русија је већ успешно извела више него једну значајну ствар и учинила важан помак за промену у перцепцији «неминовних» историјских токова: својом, наизглед, наивном везаношћу за старине (од стране глобалиста проглашених безвредним и излишним) – за суверенитет, културни идентитет и националне интересе, Русија је не само показала да су и у 21. веку ове вредности примарне, већ су их у томе наставили следити сви – и они на Истоку, па и они на Западу (укључујући и оне који су се трудили да их поричу). Показало се да су историјски процеси кренули не у току глобалистичке утопије «краја историје» (Фукујама 2002), већ утабаним историјским стазама који воде рачуна о народним посебностима, њиховим интересима, државним границама и облицима самосталне, суверене власти. «Енглески Брејзит, амерички “#грејтаген” (мисли се на Трампов предизборни слоган *Make America Great Again*), антимиграционо оградавање Европе – само су прве тачке дугачког списка свеprisутних манифестација деглобализације, ресуверенизације и национализма» (Сурков 2019). А када је «колективни Запад» кренуо са реализацијом плана да се Русија као пропагатор «негативног примера» казни и уклони пред силама које за себе тврде да су на «правој страни историје» – она им се супроставила и кренула да их заустави, како то већ изискује њена древна катехонска улога.

За испуњење своје улоге Русија, показује се, има не само непресушне ресурсе, довољне научне потенцијале и националну самосвест базирану на културном наслеђу, затим кључни геополитички положај у Старом свету (позиција «Хартланда» (срца земље)), већ и претежну наклоњеност незападног света који жуди за успостављањем праведнијег мултиполарног међународног система. Катехонска духовна надградња као основа модела за стварање другачијег, праведнијег друштва у Русији је тек у повоју, али нема сумње да је околности свеобухватног рвања са силама «колективног Запада» призивају по принципу: «где су већа искушења, већа је и благодат». Да ли ће у томе успети – показаће развој догађаја и тако коначно показати која је страна историје «права».

РЕФЕРЕНЦЕ

- Балабан, Милован. 2022. „Русија-задржавање тајне безакоња?“ *Чудо*. 30. новембар 2022. Последњи приступ 28. јануар 2023. <https://www.cudo.rs/%d0%bc%d0%b8%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bd-%d0%b1%d0%b0%d0%bb%d0%b0%d0%b1%d0%b0%d0%bd%d1%80%d1%83%d1%81%d0%b8%d1%98%d0%b0%d0%b7%d0%b0%d0%b4%d1%80%d0%b6%d0%b0%d0%b2%d0%b0%d1%9a%d0%b5/>
- Берђајев, Николај. 1989. *Извор и смисао руског комунизма*. Београд: Књижевне новине.
- Гајић, Александар. 2019. *Америка и Рим – империјалне паралеле*. Београд: Катена Мунди и ИЕС.
- Гајић, Александар. 2021. *Демократије не ратују*. Београд: ИЕС.
- Гајић, Александар. 2012. *Идеја светске државе*. Београд: Правни факултет у Београду.
- Гајић, Александар. 2015. *У вртлогу транзиције*. Београд: ИЕС.
- Гајић, Александар. 2017. „Дозеф Нај и спорне димензије руске моћи.“ *Национални интерес*, 28 (1): 121-139. doi: 10.22182/ni.2812017.6.
- Гојковић, Ранко. 2021. „Русија је срушила седам „империја зла.“ *Нови Стандард*. 24. април. Последњи приступ 27. јануар 2022. <https://standard.rs/2021/04/24/ranko-gojkovic-ruska-civilizacija-dobra-je-nerobediva-sila/>
- Дугин, Александар. 2023. „Поредак Катехона.“ *Нови Стандард*, 05. јануар 2023. Последњи приступ 28. јануар 2023. <https://standard.rs/2023/01/05/poredak-katehona/>
- Нарочница, Наталија. 2008. *Русија и Руси у светској историји*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Спутњик*. 2022. „Патријарх московски и целе Русије: У доба глобализације и брисања границе између добра и зла Русија има посебну мисију – да помогне човечанству да одгоди апокалиптични крај.“ 25. октобар 2022. Последњи приступ 27. јануар 2023. <http://www.nspm.rs/hronika/patrijarh-moskovski-i-cele-rusije-kiril-u-doba-globalizacije-i-brisanja-granica-izmedju-dobra-i-zla-rusija-ima-posebnu-misiju-%E2%80%93-da-pomogne-covecanstvu-da-odgodi-apokalipticni-kraj.html>
- Суботић, Милан. 2013. *Руске теме: месијанство, интелигенција, нација*. Београд: Логос.

- Сурков, Владислав. 2019. „Путинизам је облик руске државности за 21. век.“ *Нови Стандард*. 13. фебруар 2019. Последњи приступ 28. јануар 2023. <https://standard.rs/2019/02/13/putinizam-je-oblik-ruske-drzavnosti-za-21-vek/>
- Сурков, Владислав. 2018. „Усамљеност полутанке.“ *владимиркршљанин.нет*. 11. април 2018. Последњи приступ 28. јануар 2023. [www.z/vladimirkrsljanin.net/vladislav-surkov-usamljenost-polutanke-14/](http://vladimirkrsljanin.net/vladislav-surkov-usamljenost-polutanke-14/)
- Танасић, Никола. 2010. „Голгота руског народа и државе.“ *Богословље* 1-2, 230-250. Доступно на: <http://bogoslovlje.pbf.rs/index.php/arhiva/95-2010/bogoslovlje-1-2-2010/138-golgota->
- Флоровски, Георгије. 1991. *Метафизички предуслови утопизма*. Београд: Модерна.
- Фуко, Мишел. 1988. *Археологија знања*. Београд: Плато.
- Фукујама, Френсис. 2002. *Крај историје и последњи човек*. Подгорица: ЦИД
- Чворовић, Зоран. 2022. „Русија као катехон.“ *Нови Стандард*, 29. март 2022. Последњи приступ 28. јануар 2023. <https://standard.rs/2022/03/29/rusija-ka0-katehon/>
- Engleman, Dennis Eugene. 1995. *Ultimate Things: An Orthodox Christian Perspective on the End Times*, Chesterton: Conciliar Press.
- Lipset, Seymour Martin. 1996. *American Exeptionalism: Double Edge Sword*. New York: Norton & Company.
- Shapiro, Ben. 2019. *The Right Side of History*. Los Angeles: California State University.
- Talmond, Jacob. 1955. *The Origins of Totalitarian Democracy*, London: Norton &co.

Aleksandar Gajić*
Institute of European Studies – Belgrade

KATECHON AND THE “RIGHT SIDE OF HISTORY”**

Resume

The paper confronts two views on historical trends and the self-perception of their leading subjects – that of modern progressivism, whose contemporary bearer is the USA with preconceived notion of its “exceptionalism”, and the Russian role of a “restraining power” – Katechon. The first part of the Paper explains the secular, progressive worldview as the core of “American exceptionalism” and its conviction that it is on the “right side of history.” The phrase “being on the right side of history”, which grew out of this view, has been a commonplace in contemporary political polemics for decades, used by those who consider themselves “enlightened” and “progressive” in order to disqualify or condemn political opponents who, according to their opposition or disagreement, are on the “wrong side of history”, i.e. in historical delusion regarding their position and desired development. The Paper, then, explains the Christian eschatological “optimistic pessimism” in understanding of the meaning of history as a unique and unrepeatable process, and, from it, gives explanation of the concept of the Katechon, the “power that restrains” and postpones its Eschaton. The biblical support for this belief is found in the Apostle Paul’s “Second Epistle to the Thessalonians” and his words addressed to the Christians there, in which he explains that the second coming of Christ will not happen before the apostasy occurs, which will enable and invite the arrival of the “son of perdition”, the Antichrist. His arrival is also historically conditioned, because the apostle prophesied: “And now you know what is keeping him from appearing until his time.” (II Thessalonians, chapter 2,6). In this sense, the historical origin and development of the idea of Russia as the “third Rome” is investigated which, by transferring the empire (*translatio imperii*) as a defender of orthodoxy, became the historical bearer of the imperial ideal and

* romero@eunet.rs

** The work was created as part of the scientific research activity of the Institute for European Studies in Belgrade, which is financed by the Ministry of Science and Innovation.

designation of the Katechon. The realization and deviation from this ideal is followed throughout Russian history from the time of the “third Rome” through the “third International” to the contemporary moment of a kind of Third World War. The final part of the Paper analyzes the contemporary situation in Russia in relation to the reawakening of its historical ideal in the difficult, forced circumstances of a renewed confrontation with the globalist “collective West”.

Contemporary historical processes have led to a new confrontation of two conflicting views on historical trends, the nature of its subjects and the value frameworks of the lives of individuals and societies: one declining and self-destructive (globalist liberalism), and the other, persistent and opposing, which resurrects and sprouts from its historical roots (Russian Christian Katechon, “Third Rome”). Both of them look at history as an irreversible, unified process, but with a completely different valuation. Although not yet built in accordance with its historical role and katechon ideals, Russia, it turns out, has not only inexhaustible resources, sufficient scientific potential and national self-awareness, as well as a clear national character based on cultural heritage, a key geopolitical position in the old world (the position of the “Heartland”), but also the predominant affection of the non-Western parts of the world that yearns for the establishment of a fairer multipolar international system. The Katechon spiritual upgrade as basis of a model for the creation of a different, more just society in Russia is still in its infancy, but there is no doubt that the circumstances of the comprehensive struggle with the forces of the “collective West” invoke for it.

Keywords: History, Russia, West, progress, Katechon, geopolitics, transfer of empire, Eschaton, Orthodoxy.

* Овај рад је примљен 24. јануара 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2023. године.